

ДИНАМІКА СЕМИ 'ХВОРОБА' В УКРАЇНСЬКИХ
ЗАКАРПАТСЬКИХ ГОВІРКАХ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 1 (47)

УДК 811.161.2'282.2(477.87)

DOI:10.24144/2663-6840/2022.1(47).198–202.

Миголінець О. Динаміка семи 'хвороба' в українських закарпатських говірках; кількість бібліографічних джерел – 15; мова українська.

Анотація. В українській діалектології протягом останніх десятиліть активізувалося дослідження різних тематичних груп лексики: мисливської, рибальської, будівельної, тваринницької, побутової і т. ін. Такі дослідження дають змогу встановити шляхи формування назв і мають важливе значення не тільки для вивчення рідної мови, а й для вивчення матеріальної та духовної культури народу. Адже саме в місцевих діалектах збережені ті мовні явища, які давно втрачені літературною мовою. Помітне місце у словниковому складі української мови посідає лексика народної медицини. Окремі відомості, які стосуються народної медичної лексики, здавна знаходимо в етнографів і медиків, які писали про народну медицину взагалі, описували народні засоби лікування, водночас згадуючи народні назви хвороб. Крім етнографічних праць, привертають увагу і мовознавчі дослідження.

У наших попередніх працях було досліджено лексико-семантичні і словотвірні особливості частини народно-медичної лексики закарпатських говірок. Але говіркова система Закарпаття загалом і лексики народної медицини зокрема вивчена ще недостатньо. У нашій розвідці ми здійснили лексико-семантичний аналіз номінацій на позначення хвороби в українських закарпатських говірках. Також звертаємо увагу на історію формування цієї семи.

Сема 'хвороба' українських закарпатських говірок є досить поширеною. Вона представлена назвами: *хвороба* (*хороба*), *хворота*, *хвор'іст* (*хор'іс'т*), *хыр'а*, *хыр'ачка*, *бол'ачка* (*бъл'ачка*), *бъл'іс'т*, *бъл'із'н*, *нѣміч*, *нѣдуг(а)*, *слабіс'т*, *слабован'а*, *слабуиківан'е*, *бит'уг* (*біт'уг*, *бѣт'аг*), *бит'ушка*. Репертуар усіх назв на позначення семи 'хвороба' засвідчив неоднорідність способів творення цих номенів. Лексеми, які формують її, мають спільне джерело походження – праслов'янську мову – і тривалу історію в писемній мові. Усі загальні назви фізичного нездужання є синонімами-дублетами. У нашій статті ми окреслюємо ареали поширення назв на означення семи 'хвороба' на досліджуваній території, простежуємо наявність чи відсутність їх в літературній мові та інших українських діалектах, простежуємо функціонування назв на означення семи 'хвороба' в пам'ятках української мови XVI–XVIII ст.

Ключові слова: сема 'хвороба', лексема, українські закарпатські говірки, лексика народної медицини.

Постановка проблеми. В українській діалектології протягом останніх десятиліть активізувалося дослідження різних тематичних груп лексики: мисливської, рибальської, будівельної, тваринницької, побутової і т. ін. Адже саме в місцевих діалектах збережені ті мовні явища, які давно втрачені літературною мовою. Об'єктом мовознавчих студій неодноразово було обрано й термінологію народної медицини. Такі дослідження дають змогу встановити шляхи формування назв і мають важливе значення не тільки для вивчення рідної мови, а й для вивчення матеріальної та духовної культури народу. У наших попередніх працях було досліджено лексико-семантичні і словотвірні особливості частини народно-медичної лексики закарпатських говірок. Але говіркова система Закарпаття загалом і лексики народної медицини зокрема вивчена ще недостатньо.

Аналіз досліджень. Помітне місце у словниковому складі української мови посідає лексика народної медицини. Окремі відомості, які стосуються народної медичної лексики, здавна знаходимо в етнографів і медиків, які писали про народну медицину взагалі, описували народні засоби лікування, водночас згадуючи народні назви хвороб. Серед них П. Чубинський, В. Шухевич, В. Гнатюк, С. Верхратський та ін. Крім етнографічних праць, привертають увагу і мовознавчі дослідження. Так, досить детально з різних аспектів проаналізовані відповідні тематичні групи у говірках Івано-Франківщини (Я. Вакалюк), Миколаївщини (В. Баден-

кова), Кіровоградщини (О. Вікторіна), Буковини (В. Прокопенко, О. Стрижаковська), Полісся (В. Мойсієнко, М. Никончук, О. Никончук) тощо. Предметом дослідження Г. Дидик-Меуш є медична лексика, виявлена в українських писемних джерелах XVI–XVIII ст.

Закарпатські говірки, як відомо, належать до системи говірок давньої формації, отже, зберігають реліктові явища, архаїчні риси, але водночас містять і порівняно нові нашарування, зумовлені географічним розташуванням говіркового масиву та іншими позалінгвальними мотивами.

Мета нашої розвідки – лексико-семантичний аналіз номінацій на позначення хвороби в українських закарпатських говірках. Також звертаємо увагу на історію формування цієї семи. Реалізація цієї мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) окреслити ареали поширення назв на означення семи 'хвороба' на досліджуваній території, 2) простежити наявність чи відсутність їх в літературній мові та інших українських діалектах, 3) установити спільні й відмінні значення в семантиці зібраних слів та їхніх еквівалентів у літературній мові, інших українських говірках, 4) простежити функціонування назв на означення семи 'хвороба' в пам'ятках української мови XVI–XVIII ст.

Методи та методика дослідження. Основний метод – описовий. Він реалізований у процесі класифікації матеріалу та його інтерпретації за мотиваційними зв'язками. У межах цього мето-

ду використано прийоми лексико-семантичного та словотвірного аналізу. Зіставний аналіз уможливив виявлення зв'язків лексики весільного обряду із відповідною групою лексики сусідніх ареалів. Крім цього, використано прийом лінгвогеографічного методу, який дозволив встановити територіальне поширення аналізованих назв.

Виклад основного матеріалу. Для хвороби (загальної назви) у закарпатських говірках вживаються назви: *хвороба* (*хороба*), *хворота*, *хвор'іст'* (*хор'іс'т'*), *хыр'а*, *хыр'ачка*, *бол'ачка* (*бъл'ачка*), *бъл'іс'т'*, *бол'із'н'*, *немі(у)ч*, *недуг(а)*, *слабіс'т'*, *слабован'а*, *бит'уз* (*бѣт'уз*, *бѣт'аг*).

Назви *хвороба* (*хороба*) (<псл. **xvoroba*), *хворота*, *хвор'іст'* (*хор'іс'т'*) є однокореневими і пов'язані з прикм. *хворий*. Як зазначає Г. Дидик, номен *хороба* використовується з середини XVI ст. на позначення загальної назви хвороби спочатку в Галичині та на Волині, а з XVII ст. і на теренах Великої України, що дає підстави твердити про його запозичення з польської. У давніх українських пам'ятках зафіксовані вислови: *хороба души*, *діявольская хороба*, *хороба злопомнення*, *хороба ласкомства*, *хороба латинская*, *хоронитися хороб* та ін. [Дидик 1996, с. 154].

У «Фразеологічному словнику української мови» з позначкою *лайливе* подаються такі вислови: *не хвороба твоя* (“тебе це не стосується, і ти не повинен втручатися в що-небудь, турбуватися про щось”), *щоб хвороби наївся* (уживається для вираження великого незадоволення чією-небудь поведінкою, чиймись діями, пов'язаними з їдою), *на яку хворобу* (уживається для вираження великого незадоволення чим-небудь, що здійснюється) [ФСУМ 1993, кн. II, с. 924].

Слово *хвороба*, яке є літературною нормою української мови [СУМ 1980, т. XI, с. 47], характерне тільки для східної і західної групи: рос. *хвороба*, чес. *choroba*, пол. *choroba* [Меркулова 1969, с. 162]. Ізоглоса назви *хороба* продовжується у гуцульських говірках [Гуцульські говірки 1997, с. 202]; у поліських говорах фіксуються *хвороба* (*хвароба*, *хороба*, *хуроба*) [Никончук 2001, с. 7].

Лексемам *хыр'а*, *хыр'ачка* відповідають російські *хирь*, *хирѣтье* ‘т.с.’ [Меркулова 1969, с. 159]. Пор. ще зафіксовані у говірці с. Сокирниця *хыравый* ‘хворобливий, слабосилий’, *хыравіти*, *хырати* ‘довго хворіти’, *хыран'е* ‘тривала хвороба’ [Сабадош 2021, с. 565].

Похідними від іменника *біль* (< **boljъ*) є назви *бол'ачка* (*бъл'ачка*), *бъл'іс'т'* (< **bolestъ*), *бол'із'н'* (< **bolēznъ*).

В українських пам'ятках найраніше фіксується старослов'янське *болѣзнь* // *болѣзнь*. Як свідчать “Матеріали для словаря древнерусского языка” І. Срезневського (Санкт-Петербург, 1893–1912), він відомий вже з XI ст. (1076 р.). Г. Дидик припускає, що в XI–XVIII ст. це слово було найпоширенішим серед інших загальних назв хвороб. Так, у пам'ятках української мови XI–XVIII ст., де воно побутувало у кількох значеннях: 1. ‘Недуга, хвороба’; 2. ‘Біль, мука’; 3. ‘Жаль, смуток’; 4. перен. ‘Біда, горе’:

5. перен. ‘Відступлення від чистоти віри, приєднання до різних сект’ [Дидик 1996, с. 150].

Про високу частотність уживання досліджуваної лексики у давніх пам'ятках свідчать численні стійкі словосполучення і фразеологізми релігійного та світського характеру: *безь болезни* ‘легко’, *болѣзнь доуши* ‘душевний біль, тривоги’, *геоньская болѣзнь* ‘муки у пеклі’, *египтьская болѣзнь* ‘хвороби й страждання євреїв у Єгипті’, *конечная болѣзнь*, *болѣзнь смертная* ‘смертельна хвороба’, *незносная болѣзнь* ‘нестерпний біль, хвороба’, *впасть въ болѣзнь* ‘захворіти’, *въ болѣзни быти* ‘хворіти’, *прикинути къ себѣ болѣзнь* ‘удавати з себе хворого’.

Однак із середини XVIII ст. субстантив *болѣзнь* та похідні від нього лексеми *болѣзненный*, *болѣзливий*, *болѣзний*, *болѣзно*, *болѣзнование*, *болѣзновати*, *болѣзнь* у пам'ятках вживалися ще рідше. Щоправда, в українській лексикографії к. XIX – поч. XX ст. ще реєструється номен *болізнъ* та його похідні *болісно*, *болезно*, *болісно*, *болезность*, *болізько*, *болізнуй* [Желехівський-Недільський 1885–1886, т. I, с. 38; Грінченко 1996, т. I, с. 84]. Проте незважаючи на цю обставину, все ж він вийшов з активного фонду української й білоруської мов, зберігшись у лексичному складі російської (*болѣзнь*) і словенської мов (*болезен*) [Дидик 1996, с. 150].

Старослов'янське *болестъ* як лексичний синонім до слова *болѣзнь* засвідчений вже пам'ятками Київської Русі, але значно рідше. Як зазначає Г. Дидик, це слово трапляється у пам'ятках 70 раз і використовується у двох значеннях – ‘хвороба, недуга’ і рідко ‘душевне страждання, смуток’ [Дидик 1996, с. 150].

У пам'ятках староукраїнської мови слово *болестъ* у різних фонетичних і графічних варіантах розширює свою семантику: до попередніх двох значень додається ще й третє ‘фізичне страждання, біль’. Слово *болестъ* виступає складовою частиною стійких словосполучень та фразеологізмів: *болестъ плочная* ‘біль у легенях’, *болестъ селезенная* ‘біль у селезінці’, *болестъ сердечная*, *болестъ сердца* ‘душевний біль’, *болестъ смертная* ‘смертельна хвороба’, *очная болестъ* ‘очна хвороба’, *упасти в болестъ* ‘захворіти’ [Дидик 1996, с. 152].

Слово *болестъ*, зазнавши в процесі історичного розвитку фонетичної зміни етимологічного *е* в *і*, у сучасній українській мові не належить до активного лексичного запасу. Воно побутує як розмовне у двох значеннях: ‘хвороба, хворість’ і ‘відчуття болю, страждання’ [СУМ 1970, т. I, с. 214].

Пор. рос. *болестъ*, *болѣзнь*, чес. *bolest*, пол. *boleść*, болг. *болест*, *болѣзен*, с.-х. *бѣлест*, слн. *bolēzen* [Меркулова 1969, с. 162]. У гуцульських говірках лексема *болечка* вживається для будь-якої хвороби внутрішніх органів [Гуцульські говірки 1007, с. 28], у поліських говорах – на позначення чиряка, фурункула, нариву під пахвою [Никончук 2001, сс. 17, 18, 20]. Пор. ще поліс. *бол'ез'*, *бал'ез'н'*, *бол'ез'н'*, *бол'із'н'* та ін. для позначення хвороби (загальної назви) [Меркулова 1969, с. 7], а також зафіксовані у говірці с. Сокирниця *бъл'із'н'*,

ból 'is 'y 'біль' [Сабадош 2021, с. 36].

Назва *немі(у)ч*, яка є літературною нормою української мови [СУМ 1974, т. V, с. 337], своїм корінням сягає псл. **netogŕь*. Лексема є віддієслівним утворенням від східнослов'янського *мочи* і книжного *мошти* з праслов'янського **mogŕi* 'могти' (первісно 'тягти'). Активно вживалася ця лексема в українських пам'ятках XVI–XVIII ст. На думку Г. Дидик, слово *немочь* однаково функціонує і в пам'ятках світського характеру, і у творах релігійного змісту, написаних простою мовою [Дидик 1996, с. 152–153]. Назва функціонує і в інших слов'янських мовах. Пор. рос. *немочь*, біл. *немочь*, чes. *netos*, пол. *netos*, с.-х. *немѡћ*, болг. *немоц* [Меркулова 1969, с. 162]. У закарпатських говірках лексема *немочь* трансформована у *неміч* внаслідок появи *і* з *о* у новозакритому складі. Пор. також зафіксовану у говірці с. Сокирниця *не́муч* 'хвороба' [Сабадош 2021, с. 286].

Назва *недуг(а)* походить з псл. **nedugŕь*. Лексемі *недугъ* на позначення фізичної слабкості часто використовували найдавніші українські пам'ятки, такі як Остромирове Євангеліє, "Повчання" Володимира Мономаха, Євсевієве Євангеліє. Як зазначає Г. Дидик, з II пол. XVI ст. відбувається розвиток полісемічної структури слова. Воно набуває ще одного переносного значення 'зло, душевна нечистота, гріх' [Дидик 2008, с. 117–119]. Лексема *недуга* фіксується в укр. пам'ятках від I пол. XVII–XVIII ст. Поступово цей варіант витіснив первинну назву *недугъ* (цей факт зафіксували укр. лексикографи I пол. XIX–XX ст. – Біл.-Нос., Жел., Грінч). На сьогоднішньому етапі нормативним для сучасної укр. літ. мови є лексема *недуга* [СУМ 1974, т. V, с. 303]. Давнє *недуг* збереглося в багатьох слов'янських мовах: рос. *недуг*, болг. *nedug*, *neduga*, слц. чes. *nieduch* [Меркулова 1969, с. 162], слц., слн. *neduh* [Дидик 2008, с. 119]. Лексема *недуга* поширена також у поліс. гов. [Никончук 2001, с. 7].

Лексема *слабіс'т* утворена від псл. **slabŕь* за допомогою спільнослов'янського суфікса *-ostŕь*. Найраніша фіксація цього номена – II пол. XI ст. Слово використане з негативною конотацією і стосується психічних особливостей людини (слабкість характеру, відсутність твердої волі, розпуста тощо) [Дидик 2008, с. 128–129]. Фонетичний варіант *слабусть* із знач. 'неміч, хвороба' фіксувався у закарп. пам'ятках десь у II пол. XVI ст. Особливо активно вживається ця лексема у пам'ятках XVIII ст. Поряд із первинним значенням 'захворювання, хвороба' додається і вторинне 'виснаження організму, немічність, слабкість'. Номен *слабовін* 'слабкість' фіксується у словнику за редакцією Б. Грінченка [Грінченко 1996, т. IV, с. 148]. Пор. ще закарп.

слабушкóван'е 'дія і стан за знач. хворіти' [Сабадош 2021, с. 467].

Уживається також у гуц. [Гуцульські говірки 1997, с. 173], бук. [СБГ 2005, с. 499], поліс. гов. [Никончук, 2001, с. 7]. Причому гуц. *слабість* є також евфемізмом інфекційного захворювання – гонореї [Вакалюк 1972, с. 38]. Пор. ще зафіксовані у закарпатських говірках *слабовán'а* 'хвороба', *слабушкóван'е* 'дія і стан за знач. хворіти', *слабіц'кый* 'хворобливий, слабосилий', *слабушкóватый* 'слабосилий', *слабушкóвати* 'хворіти' [Сабадош 2021, с. 467]. У сучасній укр. літ. мові назва *слабість* вживається не тільки в знач. 'хвороба', але й із знач. 'фізичне безсилля, кволість'. Вживається також у рос., біл., болг., слц., чes., пол. мовах із знач. 'слабість організму, кволість, безсилля' [Дидик 2008, с. 131].

Назви *бум'уг* (*бúm'уг*, *бém'аз*) у закарпатських говірках походять з уг. *beteg* 'хворий' [Лизанець 1970, с. 107]. У говірці с. Сокирниця зафіксований ще суфіксальний дериват *бум'уика* 'т.с.'. У закарп. гов. фразема *лихый бúm'ух* вживається для епілепсії [Сабадош 2021, с. 467]. Пор. зафіксоване у гуц. гов. *бémіг*, *бéméга* 'хвороба, неміч' [Гуцульські говірки 1997, с. 24], а також слц. *bet'ah*, слн. *béteg* 'т.с.' [ЕСУМ 1982, т. I, с. 178]. Як бачимо, в українській мові мадяризм *бетеґь* // *бетюґь* зазнав граматичної адаптації і перейшов в розряд іменника.

Серед лексикографічних праць слово *бетеґ* уперше подає словник Є. Желехівського і С. Недільського [Желехівський, Недільський 1885, т. I, с. 25]: *бетеґа*, *бетеґний*. Ці ж лексеми у словнику за редакцією Б. Грінченка [Грінченко 1996, т. I, с. 53] вибрані з матеріалів І. Верхратського "Знадоби до пізнання угорсько-руських говорів". На думку Г. Дидик-Меуш, це підтверджує те, що досліджувані номени не були лексикографічно засвідчені на мовній території України [Дидик-Меуш 2003, с. 157]. Лексеми *бетеґ*, *бетюґ*, *бетюґска* 'хвороба', *бетеґний*, *бетіґний* 'хворий', *бетеґати* 'хворіти', *бетіґняк* 'хворий чоловік', *бетіґнячка* 'хвора жінка' функціонують у півд.-зах. наріччі суч. укр. мови, в укр. гов. Угорщини та Румунії. Назва *бетеґ* у тому ж значенні відома деяким слов'янським мовам: слц. *bet'ah*, срб. *beteґ*, слн. *beteg* [Дидик-Меуш 2008, с. 133].

Висновки. Отже, сема 'хвороба' в українських закарпатських говірках є досить поширеною. Репертуар усіх назв на позначення семи 'хвороба' засвідчив неоднорідність способів творення цих номенів. Лексеми, які формують її, мають спільне джерело походження – праслов'янську мову – і тривалу історію в писемній мові (окрім мадяризму *бетеґ*). Усі загальні назви фізичного нездужання є синонімами-дублетами.

Література

1. Вакалюк Я.Ю. Взаємодія української літературної мови і територіальних діалектів у галузі медичної термінології. *Питання взаємодії української літературної мови і територіальних діалектів*: Тези доповідей і повідомлень. Київ, 1972. С. 37–39.
2. Грінченко – Словарь української мови: в 4 т. / за ред. Б. Грінченка. Київ: Наукова думка, 1996–1997.
3. Гуцульські говірки: Короткий словник / відп. ред. Я. Закревська. Львів, 1997. 232 с.

4. Дидик Г. З історії формування медичної термінології. *Українська історична та діалектна лексика: Збірник наукових праць*. Львів, 1996. Вип. 3. С. 149–157.
5. Дидик-Меуш Г. Історичний та діалектний аспекти лексикологічного вивчення медичних номенів. *Діалектологічні студії. 1: Мова в часі і просторі*. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2003. С. 155–159.
6. Дидик-Меуш Г. *Українська медицина: Історія назв*. Львів, 2008. 399 с.
7. ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: в 7 т. / за ред. О.С. Мельничука. Київ: Наукова думка, 1982–2004. Т. 1–4.
8. Желехівський Є., Недільський С. *Малоруско-німецький словар*. Львів, 1885–1886. Т. I–II.
9. Лизанець П.М. Угорсько-українські міжмовні контакти (На матеріалі українських говорів Закарпаття). Ужгород, 1970. 250 с.
10. Меркулова В.А. Народные названия болезней, I (На матеріалі російського язика). *Этимология 1967*. Москва: Наука, 1969. С. 158–172.
11. Никончук М.В., Никончук О.М., Мойсієнко В.М. *Поліська лексика народної медицини та лікувальної магії*. Житомир: Полісся, 2001. 147 с.
12. Сабадош І.В. *Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району*. 2-ге видання, змінене і доповнене. Ужгород, 2021. 598 с.
13. СБГ – Словник буковинських говірок / за заг. ред. Н.В. Гуйванюк. Чернівці: Рута, 2005. 688 с.
14. СУМ – Словник української мови: в 11 т. Київ: Наукова думка, 1970–1980. Т. I, V, XI.
15. ФСУМ – Фразеологічний словник української мови: у 2 кн. / уклад. В.М. Білоноженко та ін. Київ: Наукова думка, 1993. Кн. 2.

References

1. Vakaliuk Ya.Yu. (1972) Vzaiemodii ukrainskoi literaturnoi movy i terytorialnykh dialektiv u haluzi medychnoi terminolohii [Interaction of the Ukrainian literary language and territorial dialects in the field of medical terminology]. *Pytannia vzaiemodii ukrainskoi literaturnoi movy i terytorialnykh dialektiv: Tezy dopovidei i povidomlen*. Kyiv. S. 37–39 [in Ukrainian].
2. Hrinchenko – Slovar ukrainskoi movy (1996–1997) [Dictionary of the Ukrainian Language]: v 4 t. / za red. B. Hrinchenka. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
3. Hutsulski hovirky: Korotkyi slovnyk (1997) [Hutsul Patois: Concise Dictionary] / vidp. red. Ya. Zakrevska. Lviv. 232 s. [in Ukrainian].
4. Dydyk H. (1996) Z istorii formuvannia medychnoi terminolohii [From the history of medical terminology formation]. *Ukrainska istorychna ta dialektna leksyka: Zbirnyk naukovykh prats*. Lviv. Vyp. 3. S. 149–157 [in Ukrainian].
5. Dydyk-Meush H. (2003) Istorychni ta dialektnyi aspekty leksykologichnoho vuvchennia medychnykh nomeniv [Historical and dialectal aspects of the lexicological study of medical nomens]. *Dialektolohichni studii. 1: Mova v chasi i prostori*. Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Kryp'yakevycha NANU. S. 155–159 [in Ukrainian].
6. Dydyk-Meush H. (2008) *Ukrainska medytsyna: Istoriia nazv* [Ukrainian medicine: History of the names]. Lviv. 399 s. [in Ukrainian].
7. ESUM – Etymolohichni slovnyk ukrainskoi movy (1982–2012) [Etymological Dictionary of the Ukrainian Language]: v 7 t. / za red. O.S. Melnychuka. Kyiv: Naukova dumka. T. 1–7 [in Ukrainian].
8. Zhelekhivskiy Ye., Nedil'skiy S. (1885–1886) *Malorusko-nimetskiy slovar* [Little Russian-German dictionary]. Lviv. T. I–II [in Ukrainian].
9. Lyzanets P.M. (1970) *Uhorsko-ukrainski mizhmovni kontakty* (Na materiali ukrainskykh hovoriv Zakarpattia) [Hungarian-Ukrainian interlinguistic contacts (Based on the material of the Ukrainian dialects of Transcarpathia)]. Uzhhorod. 250 s. [in Ukrainian].
10. Merkulova V.A. (1969) *Narodnyie nazvaniia boleznei, I* (Na materiale russkoho iazyka) [Folk names of diseases, I (Based on the material of the Russian language)]. *Ehtymologiya 1967*. Moskva: Nauka. S. 158–172 [in Russian].
11. Nykonchuk M.V., Nykonchuk O.M., Moisiienko V.M. (2001) *Poliska leksyka narodnoi medytsyny ta likuvalnoi mahii* [Polish vocabulary of folk medicine and healing magic]. Zhytomyr: Polissia. 147 s. [in Ukrainian].
12. Sabadosh I.V. (2021) *Slovnyk zakarpatskoi hovirky sela Sokyrnytsia Khustskoho raionu* [Dictionary of Transcarpathian Patois of Sokyrnytsia village, Khust Region]. 2-he vydannia, zminene i dopovnene. Uzhhorod. 598 s. [in Ukrainian].
13. SBH – Slovnyk bukovynskykh hovirok (2005) [The Dictionary of Bukovyna patois] /za zah. red. N.V. Huivaniuk. Chernivtsi: Ruta. 688 s. [in Ukrainian].
14. SUM – Slovnyk ukrainskoi movy (1970–1980) [Dictionary of Ukrainian Language]: v 11 t. Kyiv: Naukova dumka. T. I, V, XI [in Ukrainian].
15. FSUM – Frazеolohichni slovnyk ukrainskoi movy (1993) [Phraseological Dictionary of the Ukrainian Language]: u 2 kn. / uklad. V.M. Bilonozhenko ta in. Kyiv: Naukova dumka. Kn. 2. [in Ukrainian].

**DYNAMICS OF THE TERM 'DISEASE'
IN UKRAINIAN TRANSCARPATIAN PATOISES**

Abstract. The study of various vocabulary thematic groups, and namely: hunting, fishing, household, etc., is becoming more active within the last decades in Ukrainian dialectology. Such studies make it possible to establish the ways of formation of names and are important not only for the study of the native language, but also for the analysis of the material and spiritual culture of people. After all, it is precisely in the local dialects that the linguistic phenomena that have long been lost in the literary language have been preserved. Vocabulary of folk medicine occupies a prominent place in the vocabulary of the Ukrainian language. Individual information related to folk medical vocabulary has long been found in ethnographers and physicians who wrote about folk medicine in general, described folk remedies, and at the same time mentioned the folk names of diseases. In addition to ethnographic works, linguistic studies also attract attention.

We have partially touched upon the lexical-semantic and word-forming features of folk-medical vocabulary of Transcarpathian dialects. But the speech system of Transcarpathia in general and the vocabulary of folk medicine in particular have not been sufficiently studied yet. In our study, we paid attention to the lexical-semantic analysis of disease nominations in Ukrainian Transcarpathian dialects. The history of the formation of this seme has been paid attention as well.

The seme 'disease' of Ukrainian Transcarpathian dialects is quite common. It is represented by the following names: *disease, némich, nédug(a), slábis'ŕ', slabován'a, bit'ýg (bít'ug, bét'ag)*. The repertoire of all the names for the designation of the seme testified to the heterogeneity of the ways of these nomens creation. The lexemes that form it have a common source of origin – the Proto-Slavic language – and a long history in the written language. All common names for physical ailment are doublet synonyms. In our paper, we have outlined the distribution areas of the names in the territory under study, trace their presence or absence in the literary language and other Ukrainian dialects, trace the functioning of the names for the seme 'diseases' in written documents of the Ukrainian language of the 16th–18th centuries.

Keywords: seme 'disease', lexeme, Ukrainian Transcarpathian patoises, the vocabulary of folk medicine.

© Миголинець О., 2022 р.

Ольга Миголинець – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Ужгородського національного університету, Ужгород, Україна; olha.myholynets@uzhnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0002-5331-7218>

Olha Myholynets – Candidate of Philology, Associate Professor of the Ukrainian Language Department, Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine; olha.myholynets@uzhnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0002-5331-7218>